

DOI NUMBER

<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.71974>

How to Cite This Article

Mola, H. (2023). "Online Alışverişlerde Tüketici Davranışlarının Davranışsal İktisat Çerçevesinde İncelenmesi", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:51; pp: 1280-1292

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Doğrudan Yabancı Yatırımların Yolsuzluk Algısı ve Sivil Özgürlükler Açısından Değerlendirilmesi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine GMM Panel Veri Analizi

The Evaluation Of Foreign Direct Investments in Terms Of Corruption Perception and Civil Liberties: A GMM Panel Data Analysis on Developing Countries

Sümeýra Gazel ¹ Figen Tombak ²

¹ Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF; Finans ve Bankacılık Bölümü, Yozgat, Türkiye

² Dr. Öğr.Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF; İktisat Bölümü, Yozgat, Türkiye

ÖZET

Bu çalışma doğrudan yabancı yatırımların (DYY) yolsuzluk algısı, politik haklar ve sivil özgürlükler indeksi açısından alt orta ve üst orta gelirli sınıfta yer alan 22 gelişmekte olan ülke ekonomisinde değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada 2002-2020 yılları arasındaki dönem hem Arellano & Bond hem de Blundell & Bond GMM analizleri ile incelenmiştir. Yolsuzluk algısı 0 ile 100 arasında değerler alan bir indekstir. Bu indekse göre 0 yüksek derecede yolsuzluğu ifade ederken 100 yolsuzluğun olmadığını (temiz) göstermektedir. Politik haklar indeksi ve sivil özgürlükler indeksleri 7 ile 1 arasında değer almaktadır. 7 zayıf politik hakları ve sivil özgürlüğü gösterirken 1 ise güçlü politik haklar ve sivil özgürlüğü göstermektedir. Arellano & Bond modeli sonuçlarına göre incelenen dönemde yolsuzluk algısı indeksinin DYY üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu ve yolsuzluk arttıkça DYY'ın arttığını ifade eden "yardım eli" ve "tekerlekleri yağlama" teorisinin desteklenmediği görülmektedir. Bununla birlikte Blundell & Bond modeli sonuçları sivil özgürlükler ve politik haklar indeksinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Politik haklar indeksinin daha güçlü katsayılarla ulaştığında doğrudan yabancı yatırımların arttığı tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde sivil özgürlükler indeksinin de güçlü katsayılarla ulaştığında doğrudan yabancı yatırımların arttığı görülmüştür. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımları etkileyen diğer makroekonomik faktörlerin kontrol değişkeni olarak yer aldığı çalışmada ekonomik büyüme, ticari açıklık ve sermaye oluşumu için istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif katsayılar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Özgürlük, Sistem GMM, Doğrudan Yabancı Yatırım

ABSTRACT

This study aims to evaluate foreign direct investment (FDI) in 22 developing country economies in the lower middle and upper middle income class in terms of corruption perception, political rights and civil liberties index. In the study, the period between 2002-2020 is analyzed with both Arellano & Bond and Blundell & Bond GMM analyses. Corruption perception is an index that takes values between 0 and 100. According to this index, 0 indicates a high degree of corruption while 100 indicates no corruption (clean). The political rights index and civil liberties index take values between 7 and 1. 7 indicates weak political rights and civil liberties, while 1 indicates strong political rights and civil liberties. According to the results of the Arellano & Bond model, it is seen that the corruption perception index has a significant effect on FDI in the analyzed period and the "helping hand" and "greasing the wheels" theory, which states that as corruption increases, FDI increases, is supported. However, Blundell & Bond model results show that civil liberties and political rights index have an impact on FDI. It is found that FDI increases when the political rights index reaches stronger coefficients. Similarly, when the civil liberties index reaches strong coefficients, FDI increases. In addition, statistically significant and positive coefficients were found for economic growth, trade openness and capital formation in the study where other macroeconomic factors affecting FDI were included as control variables.

Keywords: Civil Liberties, System GMM, Foreign Direct Investments

1. GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırım, önemli bir sermaye kaynağıdır. Bu özelliği nedeni ile ev sahibi ülkenin ekonomik gelişimine önemli katkıları bulunmaktadır. Bu katkılar; istihdam, ekonomik büyüme, verimlilik, rekabet, teknoloji transferi ve yönetim bilgisi gibi pozitif dışsallıklardır (Bayır, 2020: 859). Bundan dolayı, özellikle gelişmekte olan ülkeler, DYY'yi kendilerine çekebilmek için adeta yarış içerisindeyler. DYY önceleri daha çok gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, 1980'lerin sonlarından itibaren, gelişmekte olan ülkeler de gittikçe artan miktarlarda DYY çekmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte bu ülkelerden bazılarının diğerlerine göre DYY çekme konusunda çok daha başarılı oldukları görülmektedir (Karagöz, 2007: 931). Daha açık bir ifade ile ev sahibi ülkenin koşulları ile ilgili belirleyiciler DYY için önemli olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin son zamanlarda daha fazla DYY çekmesi de bu ülkeler için DYY belirleyicilerinin ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

DYY'nin belirleyicileri arasında literatürde, ekonomik büyüklük, işgücü maliyeti, döviz kuru, vergi oranı, dış açıklık oranı, altyapı ve doğal kaynaklar gibi ekonomik faktörler önemli olurken, son dönemde ev sahibi ülkedeki hukuki altyapı, kurumların güvenilirliği, siyasi riskler, sivil özgürlükler, ekonomik özgürlükler ve yolsuzluk algısı gibi politik belirleyiciler de öne çıkmaya başlamıştır (Nur ve Dilber, 2017: 17). Literatürde sivil özgürlükler indeksi, politik haklar ve yolsuzluk algısı gibi politik belirleyicilerin DYY'ye etkisini hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için araştırıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda, yolsuzluk algısı, sivil özgürlükler ve politik hakların DYY'ye etkisi için farklı sonuçlar ortaya konulmuştur. Bundan dolayı, politik belirleyicilerin DYY'ye etkisini ortaya koyabilmek için literatüre daha çok katkıda bulunulması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, gelişmekte olan ülkelerde, yolsuzluk algısı, sivil özgürlükler ve politik hakların DYY'ye etkisini ortaya koymaktır. Çalışmaya dahil edilen gelişmekte olan ülkeler Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Malezya, Meksika, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Şili, Kolombiya, Gürcistan, Ürdün, Kenya, Nijerya, Pakistan, Paraguay, Peru, Polonya, Romanya, Ukrayna ve Vietnam'dır. Çalışma, 2002-2020 döneminde bu ülkelerde DYY'yi etkileyen politik belirleyicileri özellikle, sivil özgürlükler, politik haklar ve yolsuzluk algısı açısından belirleyerek, literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, dinamik panel veri analizi ile hem fark GMM hem de sistem GMM sonuçlarını bu ülkeler için ortaya koyarak, bulguları güçlü bir şekilde desteklemeye çalışmaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, DYY teorik olarak açıklanırken, sivil özgürlük, yolsuzluk algısı ve politik haklar ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, literatür ayrıntılı bir biçimde incelenerek elde edilen sonuçlar özet olarak eklenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, analizde kullanılan yöntem özet bir şekilde açıklanmaya çalışılırken, ampirik analizin sonuçlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise sonuçlar tartışılmış ve politika önerileri ortaya konulmuştur.

2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE YOLSUZLUK ALGISI, POLİTİK HAKLAR VE SİVİL ÖZGÜRLÜKLER İLİŞKİSİ

Doğrudan yabancı yatırım, bir firmanın, başka bir ülkede bulunan bir firmayı satın alması veya o ülkede yeni iş yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (İlloie, 2015: 627). DYY'nin ev sahibi ülkeye, istihdam, verimlilik, rekabet, teknoloji transferi ve yönetim bilgisi gibi pozitif dışsallıklar sağlaması nedeni ile ülkelerde ekonomik gelişmenin temel belirleyicisi olarak kabul edilmektedir (Denisia, 2010: 53). DYY'nin, ekonomik gelişmenin önemli bir belirleyicisi olduğunu gösteren birçok yaklaşım vardır. Bunların en önemlileri; Vernon (1966), Hymer (1976) ve Dunning (1988) tarafından yapılmıştır. DYY'yi açıklayan bu yaklaşımlara baktığımızda Vernon (1966), DYY'yi, ürün dönemleri teorisi ile açıklamıştır. Yeni bir ürünün yaşam döngüsünü dörde ayırmıştır. Bunlar; yeni ürün, büyüme, olgunluk ve ürünün ölmesidir. Yeni ürün aşamasında, firma üretimi yalnızca yerel pazarlar için yapmakta, dış pazarların ihtiyacını sadece ihracat yoluyla karşılamaktadır. Büyüme aşamasında, iç pazarlara yeni firmaların girmesi ile üretim maliyeti artmaktadır. Bu nedenle, firmalar ölçek ekonomisi sağlamak ve üretim maliyetlerini azaltmak için diğer ülkelere yatırım yapmaktadır. Olgunluk aşamasında, firmalar fiyatlarla rekabet eder hale gelmektedir. Bu nedenle, üretim emeğin daha düşük maliyetli olduğu gelişmekte olan ülkelere kaymakta ve bu ülkeler yüksek oranda DYY almaktadır. Ürünün ölmesi aşamasında ise ürünü ilk ortaya koyan ülke ürünün ithalatçısı olur ve yeni bir ürün gelişmiş ülkeler tarafından piyasaya sürülür. Hymer (1976)'a göre, DYY'lerin, ev sahibi ülkelerde yerel şirketlere karşı monopol avantajlara sahip olduklarından dolayı rekabet güçleri yüksektir. Böylece, DYY'ler ölçek ekonomileri elde edebilecekleri ülkelere yatırım yapmaktadırlar (Bayır, 2020: 860). Dunning (1988) ise DYY'nin ev sahibi ülkeye girişini belirleyen üç koşul olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar (Boddewyn, 1983:346-347; Dunning, 2009: 21; Özcan ve Arı, 2010: 66; Denisia, 2010: 56):

- ✓ Sahiplik avantajı,
- ✓ İçselleştirme avantajı,
- ✓ Mekânsal avantaj,

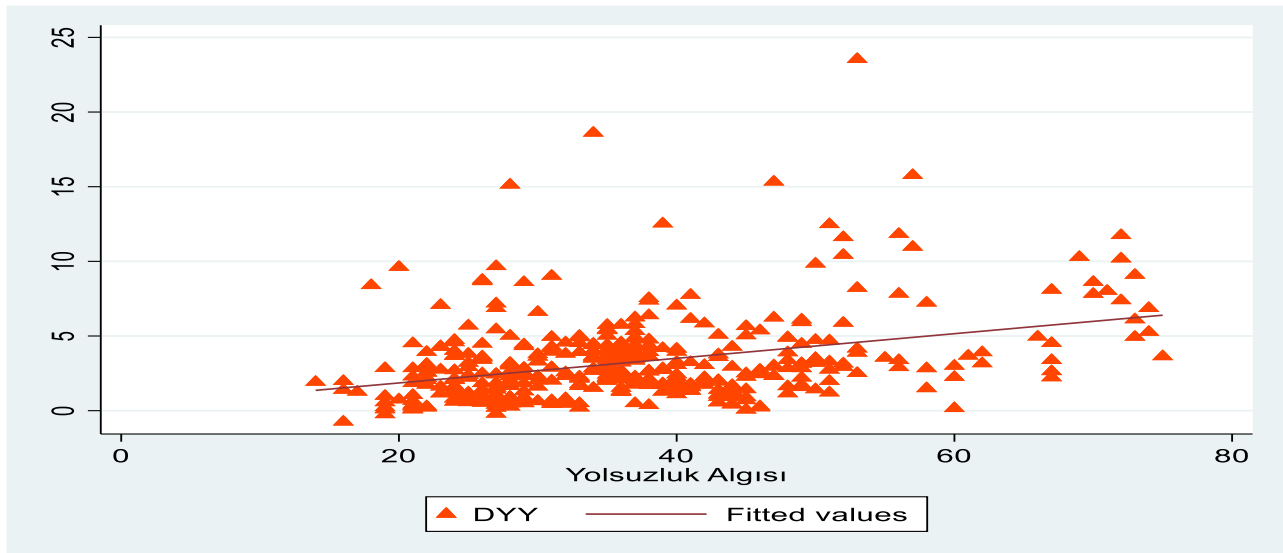
Sahiplik avantajı, firmaya özgü olan teknoloji, patent ve marka gibi maddi olmayan duran varlıklara sahip olunmasını kasteder. İçselleştirme avantajı, firmanın yabancı firmalara sağladığı ayrıcalık verme ve lisanslama gibi faaliyetlerin yarattığı piyasa aksaklıklarının yurtdışında yaptığı üretimler nedeni ile ortadan kaybolmasına denir. Mekânsal avantaj ise firmanın doğrudan yatırım yapacağı ülkenin doğal kaynaklar, faktör fiyatları, kurumsal kalite ve politik istikrar açısından olumlu şartlara sahip olması demektir (Bayır, 2020: 861). Mekânsal avantajlar ise üçe ayrılmaktadır. Bunlar (Denisia, 2010: 57):

- ✓ Üretim faktörleri, ulaşım maliyetleri, iletişim ve piyasa büyüklüğü gibi nitel ve nicel ekonomik avantajlar,
- ✓ DYY akışını etkileyen ortak ve spesifik hükümet politikaları ile ilgili politik avantajlar,
- ✓ Doğrudan yabancı yatırımcı ve ev sahibi ülke arasındaki mesafe ve yabancılara olan davranışlar gibi kültürel avantajlardır.

Sahiplik, İçselleştirme ve mekânsal avantajlar, şirketten şirkete farklılıklar gösterirken aynı zamanda ev sahibi ülkelerin ekonomik, politik ve sosyal karakterlerine bağlı olarak da değişmektedir. Bundan dolayı, firmaların stratejileri, farklı avantajlara sahip olan ev sahibi ülkelerin fırsatlarını ve giriş engellerini takip ederek üretimlerini yönlendirmek olmalıdır (Denisia, 2010:58). Ayrıca, globalleşmenin tüm dünyada hız kazanması,

ekonomilerde liberal politikaların yaygınlaşması ve uluslararası rekabetin şiddetlenmesi, DYY için uluslararası mekansal avantajlarda mevcut kuralların eskimesine neden oldu. Bu kapsamda, çok uluslu şirketler, onlara rekabet üstünlüğü kazandıracak yeni mekansal avantajları araştırmaya başladılar. Böylece, mekansal avantajı oluşturan hükümet politikaları ile ilgili politik avantajlar, iki kola ayrılmıştır. Bunlardan birincisi kurumların rolü ikincisi ise kritik faktör olarak belirlenen yolsuzluktur. Kurumların rolü, ekonomik ajanların davranışlarını düzenleyen ve çerçeveleyen kurallarla ilgilidir. Bu kurallara “oyunun kuralları” adı verilir. Bu kurallar, mülkiyet hakları, politik istikrar, sivil özgürlükler ve şeffaflık olarak şekillenmekte ve bunlara sahip kurumlara iyi kurumlar denilmektedir. Böylece iyi kurumlar, önemli bir mekansal avantaj sunmakta ve DYY’yi teşvik edebilmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde DYY’yi teşvik eden iyi bir iş atmosferi de oluşturmaktadır. Mekansal belirleyicinin ikinci kolu olan, yolsuzluk ise kurumların kalitesini düşüren ve zayıflatan önemli bir gösterge olarak yer almaktadır (Schneider, Matei ve Sattar, 2022: 3). Yolsuzluğun DYY’ye etkisi, iki farklı yaklaşımla ortaya konulmaktadır. Birinci yaklaşım (Bardhan 1997), “yardım eli” ve “tekerlekleri yağlama” olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşımlara göre, yolsuzluk, DYY’nin bir ülkeye girişini kolaylaştıran ve nispi olarak çekici hale getiren bir olgudur. Bu olgu üç mekanizma ile açıklanmaktadır. Bunlar; para sirkülasyonunun hızlanması, hükümet yetkililerinin sorumluluklarının artması ve yatırımcılar için çevrenin uygun hale gelmesidir (Cruz, Jha, Kırşanlı ve Sedai, 2023:1). Ayrıca, yolsuzluğun artması, rüşvet mekanizması yolu ile işlemlerin kolaylaşmasına ve prosedürlerin hızlanmasına neden olmaktadır. Böylece, DYY’nin ev sahibi ülkelere girişi kolaylaşmaktadır. Bu yaklaşımlara göre DYY ile yolsuzluk arasında pozitif ilişki vardır (Petrou ve Thanos, 2014: 444). İkinci yaklaşım (Shleifer ve Vishny, 1998; Frye ve Shleifer, 1997) ise “çalan el” ve “tekerleklerdeki kum” olarak adlandırılmıştır. Bunlara göre yolsuzluk, doğrudan yabancı yatırımcıların maliyetlerini artıran ve yatırımları engelleyen bir olgudur. Böylece, yolsuzluk, üretimde etkinliğin ve yeniliğin azalmasına neden olarak ekonomik büyümeyi engelleyici rol oynamaktadır (Cruz vd., 2023:2). Ayrıca, yolsuzluk, özellikle, yabancı yatırım girişlerinde maliyetlere neden olduğu için, DYY girişinin azalmasına neden olur. Bu yaklaşımlara göre DYY ile yolsuzluk arasında negatif bir ilişki vardır (Petrou ve Thanos, 2014: 445). Bu teorik yaklaşımlarla beraber, gelişmiş ülkelerin düşük yolsuzluk oranına ve yüksek kurumsal kaliteye sahip olmalarına karşılık, gelişmekte olan ülkelerin, yüksek yolsuzluk oranı, düşük kurumsal kalite ve zayıf demokrasiye sahip oldukları görülmektedir. “Yardım eli” ve “tekerlekleri yağlama” yaklaşımlarına göre yolsuzluk, daha esnek kurallara ve yanlış yönlendirilmiş kurumsal düzenlemelere neden olmasından dolayı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde DYY’yi çekmek için yardımcı olabilmektedir (Schneider vd., 2022: 5).

Yolsuzluk algısı ve kurumsal kalite göstergelerinden olan politik haklar ve sivil özgürlükler indeksinin çalışmaya dahil olan gelişmekte olan ülkelere gelen DYY’ye olan etkisi, sırası ile Şekil 1, Şekil 2 ve Şekil 3 üzerinde gösterilmiştir. Şekil 1’e baktığımızda, DYY’ye, yolsuzluk algısı arasındaki dağılım grafiği görülmektedir.

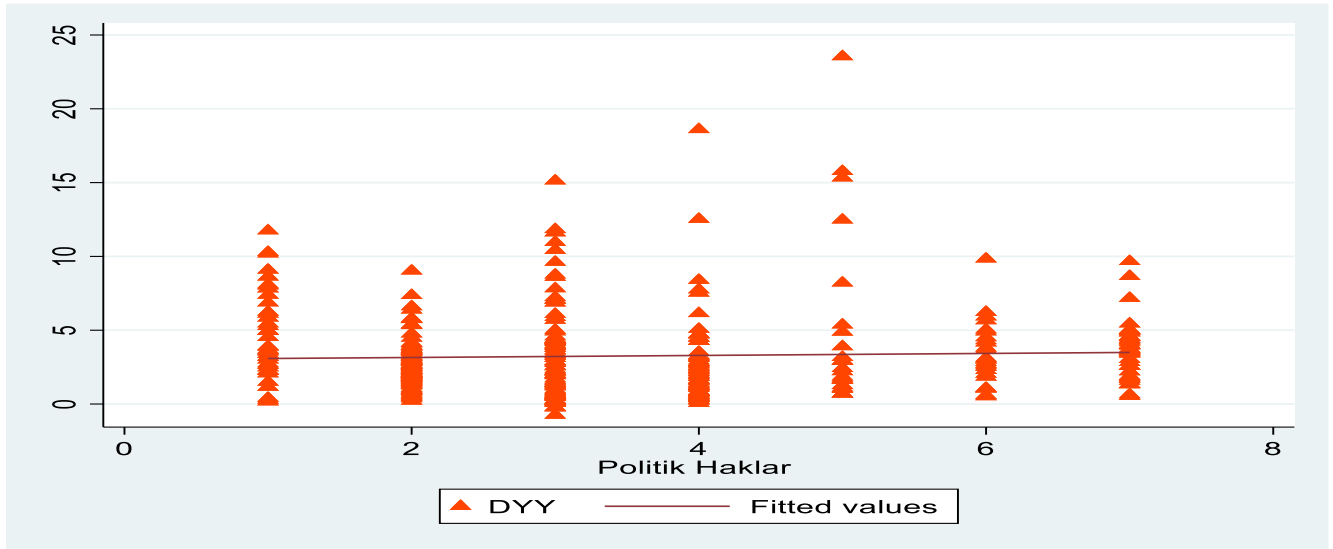

Şekil 1. Yolsuzluk Algısının Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi

Kaynak: www.theglobaleconomy.com’den alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’de, dikey ekseninde, örnekleme dahil olan ülkelerin ortalama DYY değerleri yer alırken, yatay ekseninde de benzer şekilde örneklemedeki ülkelerin ortalama yolsuzluk algısı değerleri yer almaktadır. Yolsuzluk algısının, yüksek değerler almasının, yolsuzluğun azaldığını ima etmesi olduğu, göz önüne alındığında, Şekil 1’de, yolsuzluğun arttığı (yolsuzluk algısının düştüğü) değerlerde DYY’nin de yoğun dağılım gösterdiği

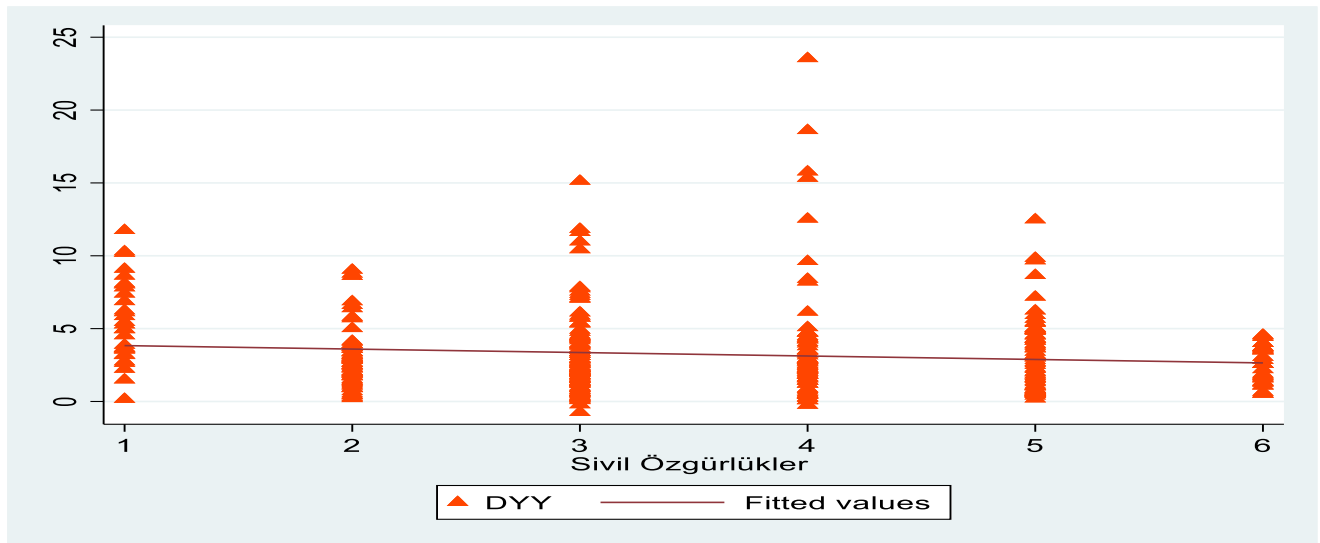
görülmektedir. Böylece, bu ülkelerde yolsuzluk seviyesinin yüksek olmasının DYY'nin azalmasına neden olmadığı söylenebilir.

Şekil 2. Politik Hakların Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi

Kaynak: www.theglobaleconomy.com'dan alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2'de, DYY ile politik haklar arasındaki dağılım grafiği görülmektedir. Dikey eksen, örnekleme dahil olan ülkelerin ortalama DYY değerleri yer alırken, yatay eksen de benzer şekilde örneklemedeki ülkelerin ortalama politik haklar değerleri yer almaktadır. Politik hakların, yüksek değerler almasının, hakların azaldığını ima etmesi olduğu, göz önüne alındığında, Şekil 2'de, politik hakların yüksek olduğu 2 - 4 aralığında DYY'nin de yoğun dağılım gösterdiği görülmektedir. Böylece bu ülkelerde, politik hakların yüksek olmasının, DYY'nin artmasına neden olduğu söylenebilir.

Şekil 3. Sivil Özgürlükler İndeksinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi

Kaynak: www.theglobaleconomy.com'dan alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3'de, DYY ile sivil özgürlükler indeksi arasındaki dağılım grafiği görülmektedir. Dikey eksen, örnekleme dahil olan ülkelerin ortalama DYY değerleri yer alırken, yatay eksen de benzer şekilde örneklemedeki ülkelerin ortalama sivil özgürlükler indeksi değerleri yer almaktadır. Sivil özgürlükler indeksinin, yüksek değerler almasının, özgürlüklerin azaldığını ima etmesi göz önüne alındığında, Şekil 3'de, sivil özgürlüklerin yüksek olduğu 2 - 4 aralığında DYY'nin de yoğun dağılım gösterdiği görülmektedir. Böylece, bu ülkelerde sivil özgürlüklerin yüksek olmasının, DYY'nin artmasına neden olduğu söylenebilir.

Çalışmanın bu kısmında, DYY'nin, yolsuzluk algısı, politik haklar ve sivil özgürlüklerle ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki kısımda, literatürde bu ilişkileri inceleyen çalışmalara yer verilmiştir.

3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Literatürde DYY'nin, ev sahibi ülkelere gelişini etkileyen nedenleri araştıran birçok çalışma mevcuttur. Özellikle, son yıllarda sivil özgürlüklerin, politik hakların ve yolsuzluk algısının DYY'ye etkisinin önem kazanması ile bu değişkenlerin dahil olduğu çalışmaların sayısı da artmıştır.

Adam ve Flippa (2007), çalışmalarında yolsuzluk seviyesi, sivil özgürlükler indeksi ve politik hakların DYY'ye etkisini panel veri analizi ile incelemişlerdir. Sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincileri ile yapılan analize, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin 105 ülkenin verisi dahil edilmiştir. Çalışma, gelişmekte olan ülkelerin veri kısıtlarından dolayı, 1989'dan, 1997'ye kadar olan ki dönemi kapsamaktadır. Analize, bağımlı değişken olarak, DYY dahil edilirken, bağımsız değişkenler olarak ise; GSYİH, ticari açıklık, ücretler, yolsuzluk seviyesi, sivil özgürlükler indeksi, politik haklar, mala zorla el koyma indeksi, bürokrasi, okur yazarlık oranı ve altyapı düzeyi dahil edilmiştir. Çalışmaya dahil edilen ülkeler, toplam ülkeler grubu, OECD'ye üye olan ülkeler grubu ve OECD'ye üye olmayan ülkeler grubu olarak üç gruba ayrılmıştır. Bu üç gruba göre ayrı modeller kurulmuştur. Çalışmada, yolsuzluk düzeyi verisi, yüksek değerler aldıkça, yolsuzluk seviyesinin azaldığını göstermektedir. Buna karşılık, sivil özgürlükler ve politik haklar verilerinin yüksek değerler alması, özgürlüklerin ve hakların azaldığını ima etmektedir. Sonuçlara göre yolsuzluk düzeyi katsayısı tüm ülke gruplarında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Böylece, bu sonuç, bu üç ülke grubunda yolsuzluk düzeyinin azalmasının, DYY'nin azalmasına neden olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, politik hakların katsayısı da yine tüm ülke gruplarında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli çıkmıştır. Sivil özgürlükler indeksinin katsayısı, sadece OECD'ye üye ülkelerin oluşturduğu grupta istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Hem toplam ülke grubunda, hem de OECD'ye üye olmayan ülke grubunda ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkmıştır. Buna göre politik hakların tüm ülke gruplarında ve sivil özgürlüklerin ise sadece OECD'ye üye ülkeler grubunda azalmasının DYY'yi de azalttığını ortaya koymuşlardır.

Karagöz (2007), Türkiye'ye DYY girişlerini etkileyen faktörleri, 1970-2005 arasındaki dönem için belirlemeye çalışmıştır. DYY, bağımlı değişken olarak çalışmaya dahil edilirken, bağımsız değişkenler olarak; toptan eşya fiyat indeksi, ihracatın GSYİH'ya oranı, döviz kuru, eğitim düzeyini temsil etmek için lise mezun sayısı, sermaye stoğunu temsilen ise açılan şirket sayısı, kamu yatırımlarından enerji ve ulaştırmaya ayrılan pay, sivil özgürlükler indeksi ve yapısal reformları temsil etmek için kukla değişkenler kullanılmıştır. Sivil özgürlükler indeksi, yüksek değerler aldıkça özgürlüklerin azaldığını göstermektedir. Ampirik analizde, Johansen Eşbütünleşme Testi ile Granger Nedensellik testleri yapılmıştır. Sonuçlara göre ticari açıklığın, Türkiye'ye doğru olan DYY girişlerinin Granger nedeni olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, sivil özgürlükler indeksinin, Türkiye'de DYY üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür.

Özcan ve Arı (2010), DYY'nin belirleyicilerini, 1994-2006 arasındaki dönemi kapsayan dinamik panel veri analizi ile ortaya koymaya çalışmışlardır. 27 OECD ülkesinin verilerini kullanarak, sistem GMM tahmincisini kullanarak model oluşturmuşlardır. Bağımlı değişken olarak, DYY'nin GSYİH içerisindeki % oranı alınmıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise; GSYİH yıllık % büyüme oranı, GSYİH deflatörü, ticari açıklık, altyapı düzeyi ve cari açığın GSYİH içerisindeki % payı kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre DYY'nin, GSYİH büyüme oranı, altyapı düzeyi ve GSYİH deflatörü ile pozitif ilişkili olduğu belirtilirken, ticari açıklık ve cari açığın GSYİH içerisindeki % payı ile de negatif ilişkili olduğu söylenmiştir.

Literatürde, DYY'yi bağımsız değişken olarak analize dahil eden yazarlardan olan, Reiter ve Steensma (2010), çalışmalarında, 1980-2005 arasındaki dönemi kapsayan 49 gelişmekte olan ülke verisi ile insani gelişim indeksi ve DYY arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmaya dahil edilen ülkelere, 21 tanesinin kısıtlama politikalarından daha liberal politikalara geçiş yaptığını, 13 ülkenin DYY'nin gelişmesini engelleyen ayrımcı politikalara bazı sektörlerde devam ettiğini ve 7 ülkenin ise liberal politikaları sürdürdüğünü analizin başında ortaya koymuşlardır. İnsani gelişim indeksi, ortalama ömür süresi ve yetişkinlerde okur yazarlık oranı bağımlı değişken olarak modellere dahil edilmiştir. Bununla birlikte, DYY'leri kısıtlanan sektörler oranı, DYY ayrımcılığı, yolsuzluk algısı ve yabancı yardımlar da bağımsız değişkenler olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Bütün bağımsız değişkenlerin 1 ile 4 arasında gecikmeli değerleri alınmış ve bazı ülkelerin verileri eksik olduğu için dengesiz panel veri modeli kurulmuştur. Sonuç olarak, DYY'de bazı sektörlerde kısıtlamalar uygulayan ülkelere, DYY artışlarının, insani gelişim indeksine etkisinin olmadığı görülmüştür. Ayrıca, DYY'de yapılan ayrımcılığın da yine insani gelişim indeksine bir etkisinin olmadığı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, DYY ile yolsuzluk algısının etkileşim katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretlidir. Yolsuzluk algısı indeksi bu çalışmada 1'den 10'a kadar değer almakta ve 10 neredeyse hiç yolsuzluk yok demek olduğundan, Reiter ve Steensma (2010) bu durumu, yolsuzluk düşük seviyelerde iken yani 10'a yakın değerler aldığında,

doğrudan yabancı yabancı yatırımların, insani gelişim indeksine pozitif etkisinin olduğunu gösteren güçlü bir gösterge olarak yorumlamışlardır.

Literatürde, DYY'yi, bağımsız değişken olarak alan bir diğer çalışma da Anwar ve Cooray (2012), tarafından yapılmıştır. Çalışmalarında DYY'nin, kişi başı reel GSYİH'yı nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Kişi başı reel GSYİH bağımlı değişken olurken, işçi başına düşen sermaye stoğu, beşeri sermaye, kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı, M2 para arzının GSYİH'ya oranı, DYY'nin GSYİH'ya oranı, ihracatın GSYİH'ya oranı, demokrasi indeksi, sivil özgürlükler indeksi ve politik haklar ise bağımsız değişkenler olarak çalışmada yer almıştır. Demokrasi indeksinin değerinin artması, daha yüksek demokratik değerlere işaret etmektedir. Sivil özgürlükler indeksi ve politik hakların da değerleri, yüksek değerler aldıkça özgürlük ve hakların arttığını ima edecek şekilde demokrasi indeksi ile uyumlu olması için yazarlar tarafından değiştirilmiştir. En küçük kareler, sabit etkiler ve sistem GMM tahmincileri ile ayrı ayrı modeller kurularak Güney Asya ülkelerinin verilerinin dahil olduğu ampirik analiz yapılmıştır. Özellikle, Bangladeş, Nepal, Pakistan ve Sri-Lanka gibi politik karışıklık yaşayan ülkeler ampirik analize dahil edilmiştir. Sonuçlara göre her üç modelde de sivil özgürlükler indeksi ve politik hakların katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretlidir. Böylece, bu ülkelerde sivil özgürlüklerin ve politik hakların artmasının kişi başı GSYİH'yı artırdığı görülmüştür. Yine her üç tahmincide DYY, ihracat ve para arzının katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkarken, kamu harcamaları katsayısı da istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli çıkmıştır. Demokrasi indeksi sağlamlık analizinde kullanılmış ve sivil özgürlükler ve politik haklar ile uyumlu bir şekilde ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili çıkmıştır.

Barassi ve Zhou (2012), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin oluşun ve bunların arasından DYY yapan 20 OECD ülkesi ile 52 ev sahibi ülkenin, 1996-2003 arasındaki dönemi kapsayan verileri ile yolsuzluk algısının, DYY üzerine etkisini araştırmışlardır. Araştırma, parametrik ve parametrik olmayan istatistiksel yöntemler kullanılarak yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak, DYY ve DYY stoğu modele ayrı ayrı dahil edilmiştir. Bağımsız değişkenler olarak; yolsuzluk algısı, nüfus, emek maliyeti, ticari açıklık, vergi, rüşvetin önlenmesi sözleşmesi, ticari kısıtlama, demokrasi, GSYİH büyümesi, sabit sermaye büyümesi, kişi başı GSYİH ve GSYİH verileri kullanılmıştır. Yolsuzluk algısı verisi, "-1" ile çarpılmış olup büyük değerler aldıkça, ülkelerde yolsuzluk seviyesinin arttığını ima etmektedir. Parametrik tahmin sonuçlarına göre bağımlı değişkenin DYY olduğu modelde, yolsuzluk algısı arttıkça, yani yolsuzluk seviyesi arttıkça DYY'nin azaldığı görülmüştür. Bağımlı değişkenin DYY stoğu olduğu modelde ise yolsuzluk algısının artmasının DYY'yi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece, yardım eli hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Parametrik olmayan tahmin sonuçlarına göre ise yolsuzluk algısının DYY'ye etkisinin ev sahibi ülkeye bağlı olarak değiştiğini açıklamışlardır.

Godinez ve Liu (2015), yolsuzluk algısı ve yolsuzluk mesafesinin, DYY'ye olan etkisini, 12 Latin Amerika ülkesi için araştırmışlardır. Yolsuzluk mesafesini, doğrudan yatırım yapan ülkenin yolsuzluk seviyesi ile ev sahibi ülkenin yolsuzluk seviyesi arasındaki fark olarak tanımlamışlardır. Latin Amerika ülkeleri olarak; Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Kosta-Rika, Ekvador, Guetamala, Honduras, Meksika, Nikaragua, Panama ve Peru çalışmaya dahil edilmiştir. Analizde, toplam 308 gözlem yer almıştır. Bu gözlemlerden 212 tanesi ev sahibi ülkelere daha düşük yolsuzluk oranına sahip ülkelere gelen DYY'yi ifade ederken, kalan 96 gözlem ise ev sahibi ülkelere daha yüksek yolsuzluk oranına sahip olan ülkelere gelen DYY'yi ifade etmektedir. Bağımlı değişken olarak, DYY alınırken, bağımsız değişkenler olarak ise yolsuzluk algısı, yolsuzluk mesafesi, insani gelişim indeksi, hukukun üstünlüğü indeksi, bürokrasi, altyapı kalite indeksi, ekonomik özgürlük indeksi, eğitimsel kazanımlar, ev sahibi ülkenin enflasyonu, ev sahibi ülkenin GSYİH'sı ve işsizlik oranı çalışmaya dahil edilmiştir. Tesadüfi etkiler tahmincisinin kullanıldığı panel veri analizi gerçekleştirilmiştir. Yolsuzluk algı indeksi 0 ile 10 arasında değer almakta ve 10'a yaklaştıkça, yolsuzluğun arttığını göstermektedir. Elde edilen bulgulara göre yolsuzluk algısının artmasının yani 10'a yaklaşmasının, DYY'yi engellediği ortaya konulmuştur. Ayrıca, ev sahibi ülke DYY yapan ülkeye göre daha düşük yolsuzluk seviyesine sahipse, yani yolsuzluk mesafesi negatif ise bu ülkelere ev sahibi ülkelere doğru DYY'nin azalacağı ortaya konulmuştur. Yüksek yolsuzluk seviyesine sahip olan yatırımcı ülkeden, yine yüksek yolsuzluk seviyesine sahip olan ev sahibi ülke arasındaki DYY ilişki katsayısı ise istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bununla birlikte, hukukun üstünlüğü, insani gelişim indeksi ve altyapı düzeyi katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkarken, diğer değişkenlerin katsayıları ise istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır.

Illoie (2015), ülke risk değerlendirmesi ve yolsuzluk algısının, Merkez Avrupa ve Doğu Avrupa ülkelerine gelen DYY'ye olan etkisini, 2008-2014 arasındaki dönem için araştırmıştır. Romanya, Bulgaristan, Avusturya, Almanya, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Moldova, Hırvatistan, Sırbistan, Slovenya, Slovakya, Ukrayna ve İsviçre gibi ülkelerin, DYY'yi, ülke risk değerlendirmeleri ve yolsuzluk algısı verileri karşılaştırılarak yapılan teorik çalışma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır; yolsuzluk algısının artması ile DYY

arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Ülke risk değerlendirmesi açısından bakıldığında ise ülke risk değerlendirmesi ile DYY arasında yine herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Özellikle, Ukrayna'nın ülke risk değerlendirmesinin yüksek olmasına rağmen, yüksek oranda DYY çektiği görülmüştür. Diğer ülkelerde de aynı sonuçla karşılaşmıştır. Böylece, Illoie (2015), çalışmaya dahil ettiği ülkelere de hem ülke risk değerlendirmesinin hem de yolsuzluk algısının, DYY ile ilişkisinin bulunmadığını ortaya koymuştur.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik olan DYY'yi çeken temel faktörleri belirlemek için Nur ve Dilber (2017), yaptıkları çalışmada 18 gelişmekte olan ülke verisini kullanmışlardır. Bu ülkeler; Arjantin, Brezilya, Bulgaristan, Çin, Çek Cumhuriyeti, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika, Kolombiya, Macaristan, Malezya, Meksika, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Türkiye ve Yunanistan'dır. Çalışmada 1996-2014 dönemini kapsayan süreç için panel veri analizi yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak, DYY'nin GSYİH'ya oranı ele alınmıştır. Bununla birlikte, GSYİH, enflasyon, altyapı düzeyi, ticari açıklık, işgücü, gayri safi sabit sermaye, teknoloji, borç stoğu, doğal kaynaklar, yolsuzluk kontrolü, sivil özgürlükler indeksi ve hukukun üstünlüğü gibi değişkenler de bağımsız değişkenler olarak modele eklenmiştir. Westerlund Eşbütünlük Testi ile beraber PMG ve MG tahmincilerinin kullanıldığı modelde sonuç olarak DYY'yi etkileyen en önemli değişkenin yolsuzluk kontrolü olduğu ortaya konulmuştur. Bir diğer ifade ile yolsuzluk üzerinde kontrol arttıkça DYY girişlerinin artacağı ortaya konulmuştur. Sivil özgürlükler indeksi 1'den 7'ye kadar olan değerler almakta ve 7 özgürlüklerin olmadığına işaret etmektedir. Sivil özgürlük indeksindeki herhangi bir artışın da, gelişmekte olan ülkelere DYY'yi artırdığı görülmüştür. Böylece, Nur ve Dilber (2017), gelişmekte olan ülkeye gelen yatırımların sivil özgürlüklere kayıtsız kaldığını ortaya koymuştur. Ayrıca kontrol değişkenlere bakıldığında, işgücü, hukukun üstünlüğü, teknoloji, doğal kaynaklar ve altyapı değişkenlerinin katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretlidir. Buna karşılık, gayri safi sabit sermaye ve borç stoğunun katsayıları ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir.

Gossel (2018), Sahra-altı Afrika'da yer alan 30 ülkeye DYY girişlerini etkileyen faktörleri araştırmıştır. 1985-2014 arasındaki dönemi kapsayan verilerle çalışmıştır. Hem fark GMM, hem de sistem GMM tahmincileri ile modeller kurmuştur. Özellikle, yolsuzluk, demokrasi indeksi ve demokratik sermaye indeksinin DYY'ye olan etkisini ölçmek çalışmanın temel amacını oluşturmuştur. Yolsuzluk, politik risk hizmet indeksi kullanılarak temsil edilmiştir ve "0" ile "1" arasında değerler almaktadır. Değerler "1"e yaklaştıkça, yolsuzluk seviyesinin arttığı belirtilmiştir. Demokratik sermaye indeksi, Gossel (2018) tarafından, demokratik değerlerin yavaş yavaş pekiştirilmesi ile oluşan bir terim olarak açıklanmıştır. Demokrasi indeksi ve demokratik sermaye indeksi "0" ile "1" arasında değerler almakta ve "1"e yaklaştıkça demokrasinin arttığı söylenmiştir. Modellere dahil edilen diğer makro ekonomik değişkenler ise kişi başı GSYİH, ticari açıklık, enflasyon ve sabit yatırımlardır. Sonuçlara göre yolsuzluk katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Böylece, Sahra-altı Afrika ülkelerinde yolsuzluk seviyesinin artmasının DYY'yi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Böylece yardımcı el hipotezinin desteklendiği görülmüştür. Bununla birlikte, Gossel'in (2018) fark ve sistem GMM tahmincileri kullandığı iki farklı model sonucunda demokrasi indeksinin katsayı işaretleri farklı çıkmıştır. Demokratik sermaye indeksi katsayısı ise istatistiksel olarak anlamlı ve pozitifdir. Böylece, demokratik ortamın artmasının daha fazla DYY'ye neden olduğu görülmüştür. Kontrol değişkenlerine baktığımızda, ticari açıklık ve sabit sermaye yatırımları katsayıları beklenildiği gibi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkarken, kişi başı GSYİH ve enflasyon katsayıları ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli çıkmıştır.

Brada vd., (2019), DYY yapan ülkelere, ev sahibi ülkelere gelen yatırımları etkileyen faktörleri incelemişlerdir. 2005-2009 arasındaki dönemi kapsayan, 43 DYY yapan ülke verileri ile 151 ev sahibi ülkenin verilerini çalışmaya dahil etmişlerdir. Gravity denklemi kullanılarak hazırlanan model, doğrusal olmayan en küçük kareler tahmincisi, en küçük kareler tahmincisi ve Polissen Pseudo Maksimum Likelihood (PPML) tahmincileri kullanılarak sınanmıştır. Bağımlı değişken, DYY olurken, bağımsız değişkenler ise; ev sahibi ülkenin yolsuzluk algısı, DYY yapan ülke ile ev sahibi ülke arasındaki yolsuzluk seviyesi farkı, her iki ülkenin GSYİH'ları, uzaklık, GSYİH benzerliği, ev sahibi ülkenin faktör donanımı, eğitim farklılıkları ile GSYİH farklılıklarının etkileşimi, ortak resmi dil, geçmiş koloni ilişkisi, ortak ticaret antlaşmaları ve ortak yatırım antlaşmaları olmuştur. Doğrusal olmayan tahminci sonuçlarına göre ev sahibi ülkenin yolsuzluk seviyesi katsayısı ve DYY yapan ülke ile ev sahibi ülke arasındaki yolsuzluk seviyesi farkı katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkarken, en küçük kareler ve PPML tahmincilerine göre de her iki değişkenin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretli çıkmıştır. Brada vd., (2019), sonuçları, yolsuzluk algısı ve DYY yapan ülke ile ev sahibi ülke arasındaki yolsuzluk seviyesi farkı arttıkça DYY'nin azalacağı olarak yorumlamışlardır.

Planlı ekonomi sisteminden liberal ekonomi politikalarına geçiş yapan ve Orta Asya, Doğu Asya ve Doğu Avrupa bölgelerinde bulunan geçiş ekonomilerine gelen DYY'yi etkileyen faktörleri araştıran Bayır (2020),

2001-2015 dönemi için panel veri modeli oluşturmuştur. Bağımlı değişken olarak, DYY'yi ele alırken, GSYİH, ticari açıklık, enflasyon, doğal kaynaklar, altyapı, DYY alma yoğunluğu ve ücretleri de bağımsız değişken olarak ele almıştır. Bununla birlikte, Bayır (2020), hukuki yapının güvenilirliğini, devletin serbest piyasaya müdahale biçimini ve emek ve para piyasalarındaki düzenlemeleri kapsayan ekonomik özgürlük indeksini de bağımsız değişken olarak çalışmaya dahil etmiştir. Böylece, kurumsal yapının sağlamlığının DYY'ye etkisini de sınamıştır. Sabit etkiler tahmincisinin kullanıldığı ve 24 ülke verisinin dahil olduğu model sonuçlarına göre geçiş ekonomilerinde ekonomik özgürlük indeksi katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli olduğu ortaya konulmuştur. Böylece, ekonomik özgürlüklerin artmasının, DYY'yi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, GSYİH, doğal kaynaklar, DYY alma stoğu (yoğunluğu) ve enflasyon katsayılarının da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıktığı görülmüştür.

Liv vd., (2021), 2010 ile 2016 arasındaki dönemde, Çin kaynaklı imalat sanayi firmalarından, ev sahibi ülkelere doğru gelen DYY'yi etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Liv vd., (2021), literatürden farklı olarak, ev sahibi ülkenin yolsuzluk algısını temsil etmek üzere yolsuzluğun dış kontrol indeksini, bağımsız değişken olarak kullanmışlardır. Bu indeksin yükselmesi, ev sahibi ülkenin yolsuzluk üzerindeki kontrolünün arttığını göstermektedir. DYY oranının bağımlı değişken olduğu modelde, diğer bağımsız değişkenler ise ev sahibi ülkenin dijital medya özgürlüğü oranı, yolsuzlukla mücadelede uluslararası önlemler, firma şeffaflığı, CEO ikililiği, CEO değişimi, yönetim takımında bulunan yönetici sayısı, bağımsız yönetici sayısı, CEO denizaşırı iş tecrübesi, firma büyüklüğü, firma yaşı, kaldıraç oranı, kârlılık oranı, yatırım sermaye getirileri, devlet mülkiyeti, maddi olmayan duran varlıklar, uluslararasılaşma derecesi, kültürel mesafe, ekonomik büyüme ve sanayi üretimidir. Logit ve Probit regresyon tahmincilerinin kullanıldığı analiz sonuçlarına göre yolsuzluğun dış kontrol indeksinin katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretlidir. Böylece, ev sahibi ülkede, yolsuzluk kontrolünün artmasının, DYY'nin artmasına neden olacağı ortaya konulmuştur. Ayrıca, dijital medya özgürlüğü oranı ile yolsuzluk dış kontrol indeksinin çarpılması ile elde edilen etkileşim katsayısı da bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiş ve katsayısı istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak tespit edilmiştir. Böylece, dijital medya özgürlüğü ile beraber yolsuzluk kontrolünün de ev sahibi ülkede artmasının DYY'yi artıracağı ortaya konulmuştur. Bununla birlikte, maddi olmayan duran varlıklar, firma büyüklüğü, yönetim takımında bulunan yönetici sayısı, bağımsız yönetici sayısı ve CEO denizaşırı iş tecrübesi katsayıları da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli olarak tespit edilmiştir.

Saha vd., (2022), altı farklı bölgeden seçtikleri 28 düşük-orta gelirli ülke verileri ile kurumsal kalitenin, DYY'ye olan etkisini 2002-2018 dönemi için araştırmışlardır. Kaufmann vd., (2009)'ne göre kurumsal kalite; yolsuzluk kontrolü, hükümet etkinliği indeksi, politik istikrar ve şiddet yokluğu, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve söz hakkı ve hesap verilebilirlik verileri ile ölçülmektedir. Saha vd. (2022) tarafından kurumsal kalitenin modele dahil edilmesi için Kaufmann vd., (2009)'nin belirlediği bu veriler kullanılmıştır. Kişi başı GSYİH, GSYİH deflatörü, ticari açıklık ve nüfus analize dahil edilen diğer bağımsız değişkenlerdir. İki aşamalı sistem GMM tahmincisi ile edilen sonuçlara göre yolsuzluk kontrolü ve düzenleme kalitesi katsayıları istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretli çıkarken, hukukun üstünlüğü ve söz hakkı ve hesap verilebilirlik katsayıları ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Böylece, yolsuzluk kontrolünün artmasının DYY'yi teşvik ettiğini ortaya koymuşlardır. Buna karşılık, hükümet etkinliği indeksi ve politik istikrar ve şiddet yokluğu katsayıları ise istatistiksel olarak anlamsızdır. Ayrıca, kişi başı GSYİH, ticari açıklık ve nüfus katsayıları da istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif işaretlidir.

Doğal kaynaklarla ilgili olan DYY'nin iki sebeple diğer DYY'den ayrıldığını söyleyen Cruz vd. (2023)'ne göre birinci sebep, doğal kaynakların çeşitli uluslararası fiyat dalgalanmalarına maruz kalması olurken, ikinci sebep, doğal kaynakların temel olarak sömürülmesine dayandırılmaktadır. Çalışmalarında yolsuzluğun, doğal kaynaklarla ilgili DYY'yi nasıl etkilediğine odaklanmışlardır. Ayrıca, ülkelerin durgunluk dönemlerinde yolsuzluğun DYY ile ilişkisini de araştırmışlardır. 1995-2020 yılları arasındaki dönem için 20 Latin Amerika ve Karayip ülkesinin verilerini kullanmışlardır. Ampirik analizde bağımlı değişken olarak doğal kaynaklarla ilgili DYY yer alırken, bağımsız değişken olarak ise; uluslararası ülke risk rehberi yolsuzluk indeksi, yolsuzluk algısı, politik haklar indeksi, ülkelerin kriz dönemlerini belirlemek için kukla değişken, kişi başı GSYİH, ticari açıklık, ev sahibi ülkenin nüfusu, reel mal fiyatları, ticari özgürlük indeksi ve bürokrasi kalite indeksi yer almıştır. Bağımsız değişkenlerden, uluslararası ülke risk rehberi yolsuzluk indeksinin artması, yolsuzluk seviyesinin azaldığını göstermektedir. Dinamik panel veri tahmincisi olan sistem GMM'in kullanıldığı analiz sonucuna göre uluslararası ülke risk rehberi yolsuzluk indeksinin artmasının, yani yolsuzluk seviyesinin azalmasının, DYY'yi artırdığı ortaya konulmuştur. Bu sonuç, "gasp eden el" hipotezini desteklemektedir. Bununla birlikte, politik haklar, kişi başı GSYİH ve ticari özgürlük indeksi katsayıları da istatistiksel olarak anlamlı ve negatif işaretlidir. Politik haklar indeksi, yüksek değerler aldıkça, hakların azaldığını göstermektedir. Böylece, politik hakların

azalmasının yani yüksek değerler almasının DYY'yi azaltacağı sonucuna ulaşmışlardır. Yolsuzluk algısı indeksi ise sağlamlık testi için kullanılmıştır. Bu indekse göre yüksek değerler düşük yolsuzluğu ima etmektedir. Sağlamlık model sonucuna göre yolsuzluk algısının artmasının DYY'yi artırdığı elde edilmiştir. Böylece, sağlamlık testi sonucu ampirik analizle tutarlı sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca kriz dönemlerinde de yolsuzluk indeksi ile DYY arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişki görülmüştür. Böylece, kriz dönemlerinde, yolsuzluk seviyesinin azalmasının, doğrudan yabancı yatırımları da azalttığı ortaya konulmuştur.

Literatüre baktığımızda, Okara'nın (2023) çalışması da DYY'yi bağımsız değişken olarak modele dahil eden çalışmalardan biridir. DYY'nin politik istikrar üzerine etkisini araştırmıştır. Bağımlı değişken olarak, politik istikrarın ele alındığı çalışmada, DYY'nin GSYİH yüzdesi, kişi başı reel GSYİH, kişi başı reel GSYİH büyüme oranı, mal ihracatının GSYİH yüzdesi, işsizlik, demokrasi indeksi, etnik kırım ve ortaöğretim eğitim seviyesi de bağımsız değişkenler olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Ampirik analize, 116 gelişmekte olan ev sahibi ülke verileri ile 158 hem gelişmiş hem de gelişmekte olan DYY yapan ülke verileri dahil edilmiştir. 2003-2017 dönemini kapsayan çalışmada, PPML tahmincisi, en küçük kareler tahmincisi ve iki aşamalı sistem GMM tahmincisi ile gravity model uygulanmıştır. Sonuca göre DYY'nin, politik istikrarı, desteklediği görülmüştür.

Özetle; yolsuzluğun artması Adam ve Flippaiois (2007) ve Gossel'e (2018) göre DYY'yi artırırken, Barassi ve Zhou (2012), Godinez ve Liu (2015), Nur ve Dilber (2017), Brada vd., (2019), Liv d., (2021), Saha vd., (2022) ve Cruz vd., (2023) göre DYY'yi azaltmaktadır. Ayrıca, Barassi ve Zhou'ya (2012) göre yolsuzluğun artması, DYY stoğunu (yoğunluğunu) artırmaktadır. Illo'i'e (2015) göre yolsuzluğun DYY üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Adam ve Flippaiois (2007), Cruz vd., (2023)'ne göre politik hakların azalmasının DYY'yi azalttığı gözlemlenmiştir. Saha vd., (2022)'ne göre ise politik hakların DYY üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Sivil özgürlüklerin azalması ise göre gelişmiş ülkelerde DYY'yi azaltırken (Adam ve Flippaiois, 2007) gelişmekte olan ülkelerde ise DYY'yi artırmaktadır (Adam ve Flippaiois, 2007; Nur ve Dilber, 2017). Karagöz'e (2007) göre sivil özgürlüklerin DYY üzerinde etkisi yoktur.

Literatürde görüldüğü gibi, mekânsal avantajların DYY'ye etkisinin belirlenebilmesi için çok sayıda çalışma bulunmakla beraber bu çalışmaların sonuçları farklılık göstermektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkeler üzerinde daha çok çalışma yapılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, bu çalışma gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluk algısının, politik istikrarın ve sivil özgürlükler indeksinin DYY'ye olan etkisini hem fark GMM hem de sistem GMM tahmincilerini kullanarak açıklamaya çalışmıştır. Bu çalışma zaman aralığı ve incelenen ülkeler açısından literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklılık göstermektedir.

4. VERİ, YÖNTEM VE BULGULAR

4.1. Veri

Bu çalışmada yolsuzluk algısı, politik haklar ve sivil özgürlükler indeksinin DYY üzerindeki etkisi 2002-2020 yılları arasındaki dönem için alt ve üst orta gelirli sınıfta yer alan (Dünya Bankası sıralamasına göre) gelişmekte olan ülkeler (Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Malezya, Meksika, Rusya, Güney Afrika, Türkiye, Şili, Kolombiya, Gürcistan, Ürdün, Kenya, Nijerya, Pakistan, Paraguay, Peru, Polonya, Romanya, Ukrayna, Vietnam) üzerinde araştırılmaktadır. Ülkeler araştırmada kullanılan tüm verilere incelenen dönemde ulaşılabilirlik esasına göre seçilmiştir. Veriler ekonomik veri sağlayıcı kuruluşlardan biri olan the GlobalEconomy'den elde edilmiştir. Araştırmada Arellano ve Bond İki aşamalı GMM ve Blundell ve Bond İki Aşamalı Sistem GMM yaklaşımları kullanılmıştır. Analizde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerinden olabilecek diğer makro ekonomik faktörler de kontrol değişken olarak modele eklenmiştir. Literatür dikkate alınarak belirlenen bu değişkenler yine verilerin bulunabilirliği kısıtı altında modele dahil edilmiştir. Dolayısıyla DYY'nin belirleyicileri arasında yer alıp (ücretler gibi) tüm ülkeler için elde edilemediğinden denklemde yer almayan değişkenler de söz konusudur. Bu kapsamda gayrisafi yurt içi hasıladaki yıllık büyüme oranı (GDPGROWTH), ticari açıklık (LNOPENESS), işgücüne katılım oranı (LNLABOR), tüketici fiyat indeksi (LNCPI), brüt sermaye oluşumu (LNCAPITAL) kontrol değişken olarak modele dahil edilmiştir. Negatif veri içermeyen seriler modele logaritmik formları ile dahil edilmiştir. Modelde yer alan bağımsız değişkenler yolsuzluk algı indeksi (CONTROLCORROPTION), politik haklar indeksi (POLITICALRIGHTS) ve sivil özgürlükler indeksidir (CIVILLIBARITIES).

Yolsuzluk algı indeksi Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından yayımlanan ve 0 ile 100 arasında değerler alan bir indekstir. Bu indekse göre 0 yüksek derecede yolsuzluğu ifade ederken 100 yolsuzluğun olmadığını (temiz) göstermektedir. Politik haklar indeksi ve sivil özgürlükler indeksi Freedom House tarafından yayımlanan indekslerdir. Bu iki indeks 7 ile 1 arasında değer almaktadır. 7 zayıf politik hakları ve sivil özgürlüğü gösterirken 1 güçlü yapıyı göstermektedir.

4.2. Yöntem

Bu çalışmada Arellano ve Bond (1991) İki Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) ve Blundell ve Bond (1998) İki Aşamalı Sistem GMM yöntemine yer verilmiştir. Bu modeller dinamik panel veri analizleri arasında yer almaktadır. Dinamik modeller geçmiş dönem deneyim ve davranışlarının analize dahil edilmesi adına değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele açıklayıcı faktör ya da faktörler olarak eklenmesini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, panel veri analizinde dinamik yapı modelde gecikmeli değişken ya da değişkenlerin varlığını ifade etmektedir (Tatoğlu, 2013:65). Normal şartlar altında incelenen ekonometrik modeldeki bağımlı değişkenler zaman içinde seri olarak ilişkilidir. Bu durumda statik panel veri modellerinde tahmin sonuçları güvenilir olmayabilir. Bu sebeple, bağımlı değişkenin gecikmeli terimini regresyon denkleminde eklemek modeli daha güvenilir hale getirmektedir. Dinamik panel veri modeline ilişkin genel denklem Eşitlik 1’de yer almaktadır (Sun ve Chen, 2022:4).

$$y_{i,t} = \alpha + \rho y_{i,t-1} + \beta_j \sum_j X_{j,i,t} + \eta_i + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

$$i = 1, 2, \dots, N; j = 1, 2, \dots, M; t = 1, 2, \dots, T$$

Yukarıdaki formülde X bağımlı değişkenin gecikme terimini ve birkaç gecikme terimi dışında ekonometrik modeldeki diğer açıklayıcı değişkenleri içeren bir vektörü temsil eder. Normal şartlar altında $y_{i,0}$ ve $X_{i,0}$ terimlerinin belli sayıda varsayım altında bilindiği ya da belli bir veri üretim sürecine tabi olduğu varsayılmaktadır. Denklemden η_i zamanla değişmeyen ve gözlemlenemeyen bireysel etkiyi, $\varepsilon_{i,t}$ hata terimini temsil etmektedir.

Dinamik panel veri modellerinde çoğu durumda bireysel etkileri açıklayan η_i ve bağımlı değişken ($y_{i,t}$) ile bağımsız değişkenlerin gecikme terimleri korelasyona sahip olabileceği gibi hata terimi ile hata teriminin gecikme terimi arasındaki varyans kovaryans matrisi de sıfır olmayabilir. Bu durum bu modellerin endojen problemler içerebileceğini ifade etmektedir.

Arellano ve Bond (1991) yukarıda bahsedilen problemleri Eşitlik 1’i birinci dereceden fark işlemine tabi tutarak elimine etmiştir. Bununla birlikte bu modelin tahmin sonuçları sonlu örneklerde katsayıların sapmalı olmasına sebep olabilmektedir. Blundell ve Bond (1998), Arellano ve Bond (1991) modelinden yola çıkarak daha iyi moment koşulu elde ettikleri bir model geliştirmişlerdir. Sistem GMM yaklaşımı olarak da adlandırılan bu model fark ve düzey denklemlerinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Eşitlik 1’in birinci fark dönüşümü yolu ile elde edilen denklem Eşitlik 2’de yer almaktadır.

$$\Delta y_{it} = \rho \Delta y_{i,t-1} + \Delta X'_{it} \beta + \Delta \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Bu iki tahminci için statik yöntemlerde (rassal ve sabit etkiler tahmincileri) olduğu gibi birbirleri yerine kullanılan alternatif modeller olmadığı dolayısıyla aynı modelin farklı yöntemlerle tahmin edildiği hususuna dikkate etmek gerekmektedir. Blundell ve Bond (1998), fark GMM’nin sonlu örneklerde tahmin gücünün zayıf olabileceğini ve katsayı tahminlerinin sapmalı olduğunu oraya koyarak sistem GMM yaklaşımının tahmin gücünün daha yüksek olduğuna karar vermişlerdir (Dökmen, 2012).

Çalışmanın amacına uygun olarak literatür incelenerek oluşturulan model Eşitlik 3’de yer almaktadır.

$$FDI_{it} = \beta_0 + \beta_1 FDI_{it-1} + \beta_2 GOV_{it} + \beta_3 GDP_{it} + \beta_4 OPENESS_{it} + \beta_5 LABOR_{it} + \beta_6 CPI_{it} + \beta_7 CAP_{it} + \eta_i + \lambda_t + \mu_{it} \quad (3)$$

Burada FDI_{it} doğrudan yabancı yatırımları, FDI_{it-1} doğrudan yabancı yatırımların bir gecikmeli değerini, GOV_{it} Model 1, 2 ve 3 için sırasıyla yolsuzluk algısı, politik haklar ve sivil özgürlükler indeksini, GDP_{it} gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranını, $OPENESS_{it}$ ticari açıklığı, $LABOR_{it}$ işgücünü, CPI_{it} enflasyonu, CAP_{it} sermayeyi ve $\eta_i, \lambda_t, \mu_{it}$ sırasıyla birim etkileri, zaman etkileri ve hata terimini göstermektedir.

4.3. Bulgular

Tablo 1’de iki aşamalı GMM (Arellano ve Bond) ve iki aşamalı sistem GMM (Blundell ve Bond) yaklaşımına göre analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo 1. GMM Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano ve Bond İAGMM			Blundell ve Bond İASGMM		
	Model 1	Model 2	Model3	Model 1	Model 2	Model3
DYY_{t-1}	0.574*	0.547*	0.468*	0.590*	0.676*	0.619*
CONTROLCORROPTION	-0.028**	-	-	0.022	-	-
POLITICALRIGHTS	-	-1.060**	-	-	-0.394***	-
CIVILLIBARITIES	-	-	-0.407	-	-	-0.843*
GDPGROWTH	0.121*	0.112*	0.119*	0.109*	0.123*	0.108*
LNOPENESS	2.585*	2.002*	3.055**	2.050**	2.343*	2.239**
LNLABOR	-6.050***	-3.907	-11.063**	-0.035	-0.281	0.049
LNCPI	0.024	-0.504	-0.182	0.170	0.476	0.445
LNCAPITAL	0.099*	0.085*	0.096*	0.087*	0.057*	0.057*
Wald Testi	1322.64*	819.62*	1946.06*	606.4*	1005.2*	1072.9*
Sargan Testi	16.214	14.327	12.658	15.093	18.014	14.167
AR (1)	-3.149*	-3.064*	-2.80*	-3.11*	-3.44*	-3.48*
AR (2)	-0.655	-1.007	-0.806	-0.698	-0.734	-0.697
Gözlem Sayısı	374	374	374	374	374	374
Ülke Sayısı	22	22	22	22	22	22

Not: * %1, ** %5, *** %10 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre Yolsuzluk Algısı Arellano ve Bond modeli için istatistiksel olarak anlamlı ve negatif iken yatırımlar arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Yolsuzluk algısı indeksi artarken (0 yolsuzluğun yüksek; 100 yolsuzluğun olmadığı durumu ifade etmektedir) DYY'nin düştüğü ya da tam tersi olarak yolsuzluk algısı azalırken DYY'nin arttığı tespit edilmiştir.

Politik haklar indeksi her iki model için de negatif ve istatistiki olarak anlamlı katsayılarla sahiptir. Buna göre Politik haklar indeksi artarken (1 Güçlü -7 Zayıf) DYY azalmaktadır ya da politik haklar indeksi azalırken DYY artmaktadır. Sivil özgürlükler indeksinin ise Blundell ve Bond modelinde anlamlı ve negatif katsayı aldığı görülmektedir. Tıpkı politik haklar indeksinde olduğu gibi sivil özgürlükler artarken (1 Güçlü -7 Zayıf) DYY azalmaktadır ya da sivil özgürlükler indeksi azalırken DYY artmaktadır. Bu durumda politik haklar ve sivil özgürlükler daha güçlü katsayılarla ulaştığında DYY artarken, daha zayıf katsayılarla DYY azalmaktadır. Bunun dışında DYY'nin bir gecikmesinin tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir katsayıya sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte modele açıklayıcı değişken olarak dahil edilen gayri safi yurtiçi hasıladaki büyüme oranının, ticari açıklığın ve brüt sermaye oluşumunun bağımlı değişkeni tüm modellerde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde pozitif şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

GMM modelinde tahminlemenin doğruluğu optimum araç değişkenlerinin seçimi ile ilişkilidir. Optimum araç değişkenlerin seçiminde iki kriterin varlığı aranmaktadır. AR (1) ve AR (2) testleri ile ölçülen bu kriterlere göre modelde birinci dereceden otokorelasyonun bulunması ve ikinci dereceden otokorelasyonun varlığının olmaması gerekmektedir (Güney, 2017). Ayrıca modelde kullanılan araç değişkenlerin dışsallığının ölçülmesi adına Arellano ve Bond (1991) tarafından önerilen Sargan test istatistiğinin de hesaplanması gerekmektedir. Bu kapsamda AR (1) ve AR (2) istatistiklerinin (sırasıyla) beklenildiği gibi istatistiksel olarak anlamlı ve anlamsız olduğu Tablo 1'de görülmektedir. Bununla birlikte Sargan test istatistiğinin prob değerinin %5 anlamlılık düzeyinden yüksek olduğu bulgusu ile modelde kullanılan araç değişkenlerinin dışsal olduğu saptanmıştır. Ayrıca istatistiksel olarak anlamlı bulunan Wald test istatistikleri bağımlı değişkeni açıklamada bağımsız değişkenlerin yeterli olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın sonuçları yolsuzluk algısı için Adam ve Flippaiois (2007), Gossel (2018) ve Barassi ve Zhou'nun (2012) çalışma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Buna göre bu çalışma ile birlikte incelenen ülkelerde araştırma dönemi için yardım eli veya tekerlekleri yağlama yaklaşımları desteklenmiş olmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın sonuçları politik haklar için Adam ve Flippaiois (2007) ve Cruz vd. (2023)'nin ve de sivil Özgürlükler için Adam ve Flippaiois (2007)'in çalışma sonuçlarını desteklemektedir.

5. SONUÇ

Doğrudan yabancı yatırımlar teknoloji transferi, know-how, istihdam ve rekabet gibi birçok önemli katkısı sebebiyle özellikle gelişmekte olan ülkelerin önemli sermaye kanallarından biridir. Öyle ki menkul kıymet yatırımları ile kıyaslandığında DYY'nin ülkedeki kısa süreli değişimlerden daha az etkilenmesi, sermayenin ülkeden çıkmasının belirli bir zaman gerektirmesi ve birçok pozitif dışsallığı sağlaması sebebi ile ülkelerin özellikle talep ettiği yatırımlar arasında yer almaktadır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler DYY'yi çekme isteğinde olsa da sermaye sahipleri bu yatırımlar için ülke seçiminde bulunurken çeşitli faktörleri dikkate almaktadır. Bu faktörlerin tespit edilmesi DYY yatırımlarının ülkeye gelişini kolaylaştırabilmektedir. Bu açıdan bir ülkedeki yolsuzluk algısı, sivil özgürlükler ve politik haklar DYY için belirleyici bir faktör olabilir.

Literatürde DYY'nin potansiyel açıklayıcısı olarak bu değişkenlerin sıklıkla DYY ile birlikte incelendiği görülmektedir.

Bu çalışmada DYY yatırımları alt ve üst orta gelir sınıfında yer alan ülkeler için incelenmiştir. İki aşamalı GMM yaklaşımına da birlikte yer verilen çalışma sonuçlarına göre yolsuzluk algısının DYY üzerindeki etkisi “yardım eli” ve “tekerlekleri yağlama” teorilerini destekler niteliktedir. Buna göre incelenen dönemde yolsuzluk algı indeksi arttıkça DYY azalmaktadır. Yolsuzluk algı indeksinin artmasının (100'e doğru yaklaşması) daha temiz ya da yolsuzluğun daha az olduğu bir piyasayı temsil ettiği düşünülürse yolsuzluğun artmasının DYY'nin ülkeye girişine engel olmadığı bulgusu ortaya çıkmaktadır. İki aşamalı sistem GMM yaklaşımı sonuçları ise sivil özgürlükler ve politik haklar indeksinin DYY ile ilişkisinin benzer olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre sivil özgürlükler ve politik haklar indeksi daha düşük değerler aldıkça (daha güçlü sivil özgürlük ve politik haklar) DYY artmaktadır. Bu durumda yolsuzluk algı indeksinin aksine sivil özgürlük ve politik hakların iyileşmesi DYY için pozitif bir durumu ifade etmektedir.

Bu durumda incelenen ülkeler için yolsuzluk algısı indeksinin daha iyi noktalarda olması ya da daha temiz bir piyasanın oluşması DYY'nin ülkeye girişi için önemli bir belirleyici olarak dikkate alınmaz iken politik haklar ve sivil özgürlüklerin daha iyi değerlere ulaşması DYY'nin artması için bir belirleyici olabilir. Bundan sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda araştırmacıların farklı kurumsal kalite göstergelerini dahil etmeleri, zaman boyutunu ve ülke örneklemine çeşitlendirmeleri literatüre katkıyı artıracaktır. Ayrıca sivil özgürlükler ve politik hakların iyileştirilmesi için gerekli adımların atılması doğrudan yabancı yatırımları geliştirmekte olan ülkelere doğru çekeceğinden bu noktada gerekli politikaların hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adam, A. & Filippaiois, F. (2007). “Foreign Direct Investment and Civil Liberties: A New Perspective”, *European Journal of Political Economy*, 23:1038-1052.
- Anwar, S. & Cooray, A. (2012). “Financial Development, Political Rights and Civil Liberties and Economic Growth: Evidence From South Asia”, *Economic Modelling*, 29: 974-981.
- Arellano, M. & Bond, S. (1991). “Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations”, *Review of Economic Studies*, 58 (2): 277:297.
- Barassi, M. & Zhou, Y. (2012). “The Effect of Corruption on FDI: A Parametric and Non-Parametric Analysis”, *European Journal of Political Economy*, 28: 302-312.
- Bardhan, P. (1997). “Corruption and Development: A Review of Issues”, *Journal of Economic Literature*, 35(3): 1320–1346.
- Bayır, M. (2020). “Geçiş Ekonomilerine Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2): 858-871.
- Blundell, R. & Bond, S. (1998). “Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models”, *Journal of Econometrics*, 87: 115-143
- Brada, J.; Drabek, Z.; Mendez, J. & Perez, M. (2019). “National Levels of Corruption and Foreign Direct Investment”, *Journal of Comparative Economics*, 47: 31-49.
- Boddewyn, J. (1983). “Foreign Direct Divestment Theory: Is It the Reverse of FDI Theory?”, *Weltwirtschaftliches Archiv*, 119(2): 345-355.
- Cruz, D. M.; Jha, K.C.; Kırşanlı, F. & Sedai, K., A. (2023). “Corruption and FDI in Natural Resources: The Role of Economic Downturn and Crises”, *Economic Modelling*, 119, <http://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.106122>.
- Denisia, V. (2010). “Foreign Direct Investment Theories: An Overview of The Main FDI Theories”, *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 3, December.
- Dökmen, G. (2012). “Yolsuzlukların Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi: Dinamik Panel Veri Analizi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(1): 41-51.
- Dunning, J. H. (1988). “The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions”, *Journal of International Business Studies*, 19, Spring.

- Dunning, J. H. (2009). "Location and the Multinational Enterprise: John Dunning's Thoughts on Receiving The Journal of International Business Studies 2008 Decade Award", *Journal of International Business Studies*, 40(1): 20-34.
- Frye, T. & Shleifer, A. (1997). "The Invisible Hand And The Grabbing Hand", *American Economic Review*, 87: 354–358.
- Godinez, R. J. & Liu, L. (2015). "Corruption Distance and FDI Flows Into Latin America", *International Business Review*, 24:33-42. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibusrev.2014.05.006>
- Gossel, J. S. (2018). "FDI, Democracy and Corruption in Sub-Saharan Africa", *Journal of Policy Modelling*, 40: 647-662.
- Hymer, S. (1976). "The International Operations of Nation Firms: A Study of Foreign Direct Investment", 1960 Dissertation, MLT Press, Cambridge.
- Illoie, R. (2015). "Connection Between FDI, Corruption Index and Country Risk Assessment in Central and Eastern in Europe", *Procedia Economics and Finance*, 32: 626-633.
- Karagöz, D. K. (2007). "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005", *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(8): 929-994.
- Kaufmann, D.; Kraay, A. & Zoido-Lobation, P. (1999). "Governance Matters", *World Bank Working Paper*, Washington (2196).
- Li, Y.; Zhang, B.; Fan, D. & Li, Z. (2021). "Digital Media, Control of Corruption and Emerging Multinational Enterprise’s FDI Entry Mode Choice", *Journal of Business Research*, 130: 247-259.
- Nur, B. H. & Dilber, İ. (2017). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Temel Unsurlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2): 15-45.
- Okara, A. (2023). "Does Foreign Direct Investment Promote Political Stability? Evidence From Developing Economies", *Economic Modelling*, 123, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106249>.
- Özcan, B. & Arı, A. (2010). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği", *Ekonometri ve İstatistik*, 12: 65-88.
- Petrou, A. P. & Thanos, I. C. (2014). "The Grabbing Hand or The Helping Hand View of Corruption: Evidence From Bankforeign Market Entries", *Journal of World Business*, 49: 444–454.
- Reiter, S. & Steensman H. (2010). "Human Development and Foreign Direct Investment in Developing Countries: The Influence of FDI Policy and Corruption", *World Development*, 38(12): 1678-1691.
- Saha, S.; Sadekin, N. & Saha, S. (2022). "Effects of Institutional Quality on Foreign Direct Investment Inflow in Lower-Middle Income Countries", *Heliyon*, 8, <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10828>.
- Shleifer, A. & Vishny, R. (1998). *The Grabbing Hand: Government Pathologies and Their Cures*, Harvard University Press, Cambridge.
- Schneider, K. H.; Matei, I. & Sattar, A. (2022). "FDI, Corruption and Financial Development Around The World: a Panel Non-Linear Approach", *Economic Modelling*, 110, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.105809>.
- Sun, H. & Chen, F. (2022). "The Impact of Green Finance on China’s Regional Energy Consumption Structure Based on System GMM", *Resources Policy*, 76, <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.102588>
- Tatoğlu, Y. F. (2013). *İleri Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, 2. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Vernon, R. (1966). "International Investment and International Trade in The Product Cycle", *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2):190-207.